

PRZEKRACZANIE GRANICY PAMIĘCI CROSSING THE MEMORY FRONTIER

Jan Wrana
dr inż. arch.

Politechnika Lubelska
Wydział Budownictwa i Architektury
Samodzielna Pracownia Architektury

STRESZCZENIE

Współczesne procesy rozwoju komunikacji medialnej, swobodnego przepływu informacji oraz postępującej globalizacji i standaryzacji rozwiązań projektowych napotykać sprzeciw intelektualnych elit w obronie osiągnięć cywilizacyjnych oraz pożądaną humanizacji życia. Jednocześnie w dobie zrównoważonego rozwoju powracać zaczyna wielowarstwowy problem tożsamości lokalnej, wywodzącej się z tradycji „małych ojczyzn” z cennymi odmiennymi zasobami rodzimej tradycji, historii i kultury. W regionach pogranicza podejmuje się intensywne działania dla podkreślenia własnego „rodowodu kulturowego”, zlecając badania i studia dotyczące wielokulturowych zasobów dziedzictwa oraz rozwija się współpracę w kształceniu studentów architektury „*przekraczając granicę pamięci*”.

Słowa kluczowe : komunikacja medialna, odzyskiwanie pamięci historycznej

ABSTRACT

Current development processes in media communication, free flow of information, as well as progressing globalization and standardization of project solutions have met with the opposition of intellectual elites, defending civilization's achievements and the desired humanization of life. At the same time, in the era of balanced development, the multi-level problem of local identity - descending from the tradition of *local homelands* - begins to reappear; together with valuable reserves of - local and distinct - tradition, history and culture. In frontier regions, intensive activities are being taken to emphasize own *cultural heritage*, with extensive research and studies being conducted in the field of multicultural heritage reserves. Also, co-operation in teaching architecture students, while *crossing the memory frontier* is being developed.

Keywords: media communication, restoring historical memory

O AUTORZE:

Adiunkt, Kierownik Samodzielnej Pracowni Architektonicznej na WBiA Politechniki Lubelskiej. Od roku 2004 autor przemierza wielokrotnie kraje Białoruś i Ukraina uczestnicząc w tym czasie w Seminariach i Konferencjach Naukowych. W dniach 24-27.XI. 2008 r., przewodniczył Warsztatom Międzynarodowym dotyczącym przekształceń Głównego Placu (przestrzeni publicznej) Miasta Lublina „Placu Litewskiego”. Warsztaty odbyły się w budynku Trybunału na Starym Mieście w Lublinie. Od Lutego 2009 powołany przez Rektora PL Prof. dr hab. inż. Marka Opielaka na funkcję Pełnomocnika Rektora d.s. projektu i realizacji *Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – rozbudowa i wyposażenie kompleksu dydaktyczno-naukowego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka*. Główny Projektant Inwestycji.

WPROWADZENIE

W roku akademickim 2004/2005 po uroczystym wykładzie¹ rozpoczęło się na Wydziale Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej kształcenie studentów na kierunku Architektury i Urbanistyki. Zespół² doświadczonych architektów podejmuje trud kształcenia pierwszego pokolenia architektów i urbanistów na Uczelni w Lublinie³. W okresie uruchamiania kierunku znajdowaliśmy się już w Unii Europejskiej. Stan ten umożliwiał kształcenie z wykorzystaniem wymian międzyuczelnianych i przygotowywania przyszłych absolwentów do projektowania międzyregionalnego przy wykorzystaniu nowych technik informatycznych.

Dodatkowo lokalizacja Uczelni Lubelskich predysponuje środowisko akademickie do rozwijania współpracy i wymiany transgranicznej jednoczącej się Europy. Ponadto impulsem intensyfikującym współpracę było przyjęcie pro-europejskiego rozwoju Ukrainy po wydarzeniach „pomarańczowej rewolucji” w tym kraju.

Wspomniany rozwój technik informatycznych sprzyja w kolejnych latach wymianie doświadczeń oraz prowadzi do integracji środowiska w kształtowaniu wspólnej kultury architektonicznej, jednak wywoływał obawy i zagrożenie dla tożsamości architektury regionalnej przy rozpowszechnianiu zunifikowanych wzorców, nie liczących się z kontekstem miejsca. W kolejnych latach kształcenia studentów w Lublinie zespół nauczycieli akademickich podjął działanie dla budowania świadomości skierowanej na poszanowanie tożsamości miejsca, poprzez działalność badawczą, dydaktyczną, oraz organizację Konferencji Naukowych i Warsztatów Międzynarodowych pod hasłem „Przekraczając granice pamięci”.

Kolejne Międzynarodowe Konferencje Naukowe „Architektura bez granic”, organizowane w Lublinie przez zespół powstającego kierunku Architektury na Politechnice Lubelskiej – 1) 25-26 października 2005 - „Przyrodnicza rewitalizacja miast”, 2) 18-19 września 2006 „Rola architektury sakralnej w kształtowaniu tradycji i krajobrazu kulturowego”, 3) 07-08.2008 „Granice modernizmu” – rozpoczęły cykl badań dotyczących złożoności wielokulturowego pogranicza łączącej się Europy. W artykułach prezentowanych na

¹ Wykład inauguracyjny wygłosił ś.p. Prof. zw. dr. hab. inż. arch. Wiktor Zin.

² Zespołem kierowała dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka Prof. PL.

³ Lublin – jedno z najstarszych miejsc osadniczych w Polsce (pierwsza osada – Wzgórze Czwartkowe). W 1317 r. książę Władysław Łokietek nadał przywileje lokacyjne na prawie magdeburskim, w XIV-XVI wieku Lublin odgrywał historyczną rolę ze względu na kresowe położenie miasta na pograniczu ówczesnego państwa. Ważne wydarzenia z tego okresu ; a) w 1448 r. odbył się pierwszy zjazd szlachty Korony i Litwy, b) w dniu 2 lipca 1569 r. nastąpiło zaprzysiężenie aktu Unii Lubelskiej, c) w 1578 r. został utworzony Trybunał Koronny, najwyższy wówczas Sąd Odwoławczy.

zorganizowanych w tym cyklu konferencjach podkreślano wielokrotnie konieczność identyfikacji miejsca w okresie globalizacji.⁴

MIĘDZYNARODOWE WARSZTATY DLA STUDENTÓW ARCHITEKTURY.

W roku akademickim 2007/08 po podpisaniu porozumienia pomiędzy Uczelniami – Politechniką Lubelską i Państwowym Uniwersytem Gospodarki Wodnej i Zasobów Przyrody w Równem zorganizowaliśmy I Międzynarodowe Warsztaty (grupy studentów z kierunku Architektury i Urbanistyki) w regionie Lubelskim oraz Równego. Wspólne warsztaty studentów (pod opieką ze strony polskiej⁵ oraz ukraińskiej) były doskonałym doświadczeniem poszukiwania wspólnego dziedzictwa i przywracaniem pamięci wspólnej historii – doświadczeniem „Fenomenu pogranicza”. Przedstawiane prace semestralne wykonane przy wykorzystaniu współczesnych metod komputerowego projektowania, nie wywołały wśród studentów takich emocji – jak poznawanie w terenie zniszczonych dowodów wspólnych dziejów, tradycji, kultury.

Pierwsza grupa studentów ukraińskich przebywała w Polsce w okresie 25-30.06.2007 poznając: Lublin -Stare Miasto, Czerniechów (Il.4), Kozłóvkę, Radzyń Podlaski, Kock, Zamość. Wymiana z pobytem studentów w regionie Równego i poznawaniem skarbów kultury na kresach odbyła się w terminie 09-15.07.2007. Po spotkaniu u Mera Miasta Równe (Il.1.), zapoznaniu się z pracami semestralnymi studentów (il.2.) trasa „przywracania pamięci w tym regionie” prowadziła przez: Dubno⁷, Krzemieniec⁸, Łuck⁹ (il. 3), Ostrog¹⁰ (Il. 5), Międzyrzecz Ostrogski¹¹ (Il.6), Ołykę¹², Poczajów¹³ (Il. 7, 8), Równe¹⁴.

⁴-Kozaczko M., *Fazy globalizacji idei architektonicznych*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol.II, Lublin 2006 r.

-Pawlicki B. M. *Architektura bez granic – peryferyjność czy uniwersalizm*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vo. III, Lublin 2006

-Przesmycka E., (praca zbiorowa) *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości kulturowej miejsca*, Lublin 2006,

-Raczak K., *Kultura globalna, kultura lokalna*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006

-Wrana J., *Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych*, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol.II, Lublin 2006 r.

-Wrana J., *Architektura regionów przygranicznych – problem projektowania w nowych warunkach europejskich* (wsp. Zesp. Arch. Sergeya Filippova - Białoruś), Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. II, Lublin 2006

-Wrana J., *Trwałość tradycji kulturowych (...ty jesteś Piotr – czyli skała, na tej skale zbuduję kościół mój Ewangelia wg. Św. Mateusza), świątynie na skale – Krym. Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości*

miejsca (pod red. E. Przesmycka), Lublin 2006

-Wrana J., *LUBNY – kształtowanie tradycji na kresach*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006

-Zętar J., *Architektura sakralna Lubelszczyzny jako przejaw wielokulturowych tradycji regionu*. Tek Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vo. III, Lublin 2006

-Zętar J., *Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” – odbudowa i kształtowanie tożsamości miejsca..* Tek Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol.II, Lublin 2006 r.

⁵ Opiekunowie grupy ze strony polskiej: dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka oraz dr inż. arch. Jan Wrana, ze strony ukraińskiej: Prof. dr inż. arch. Petro Rychkov oraz dr hab. inż. arch. Olga Mykhaylyshyn

⁶ Czerniechów – Kompleks Pałacowy w Czerniechowie stanowi przykład unikatowego obiektu zabytkowego w skali europejskiej. Kompleksy typu fortalicja (zabudowania obronne) takie jak w Czerniechowie, w Europie można spotkać jedynie w Hiszpanii.

⁷ Dubno - miasto w dawnym woj. Wołyńskim nad Ikwą. Już w XI w. wzmiankowane jako miasto prywatne, było centrum samodzielnego księstwa (...) W 1507 Zygmunt I nadał miastu prawo magdeburskie. Pod koniec XVII i w XVIII w. już jako własność Lubomirskich i Sanguszków, a od 1753 ponownie Lubomirskich- Dubno rozwinęło

II. 1. Czemierniki – kompleks fortyfikacji k/Kocka
Źródło: zdjęcie autora

II. 2. Spotkanie u Mera Miasta Równie
Źródło: zdjęcie autora

się w ważny ośrodek handlowy(...)Do ważnych zabytków należy tutejsza Brama Łużycka z przełomu XV i XVI w., łącząca niegdyś funkcje baszty obronnej i bramy miejskiej(...) Encyklopedia Kresów, DTP, Kraków 2007, s. 105-106.

⁸ Krzemieniec – miasto w dawnym woj. Wołyńskim, nieopodal nurtów rzeki Ikwy. Pięknie położone wśród jarów Gór Krzemienieckich, uchodziło niegdyś za najpiękniejsze miasto polskie w zabudowie drewnianej (...). W 1536 Zygmunt I nadał mu prawo magdeburskie. Starostwo Krzemienieckie otrzymała królowa Bona....W 1805 T. Czacki założył w pojezuickich budynkach założył słynne Liceum Krzemienieckie, które ukończył m. In. Urodzony w 1809 J. Słowacki (w mieście istnieje muzeum poety) (...). W kościele parafialnym św. Stanisława znajduje się pomnik J. Słowackiego dłuta W. Szymanowskiego z 1909 r. Encyklopedia Kresów..., s. 220.

⁹ Łuck – miasto nad rzekami Styr i Głuzec, jedno z najstarszych miast Wołynia, powstałe prawdopodobnie na początku XI wieku. Do 1321 Łuck należał do książąt włodzimierskich z dynastii Rurykowiczów (...). Najstarszym zabytkiem miasta jest zamek zw. zamkiem Lubarta wzniesiony na miejscu drewnianego grodu na przełomie XIII i XIV w. (...). Wielokulturowość Łucka potwierdza fakt, iż pod koniec XV w. było w nim 19 cerkwi, 2 kościoły katolickie, 1 ormiański i 4 synagogi(...). Encyklopedia Kresów..., s. 262.

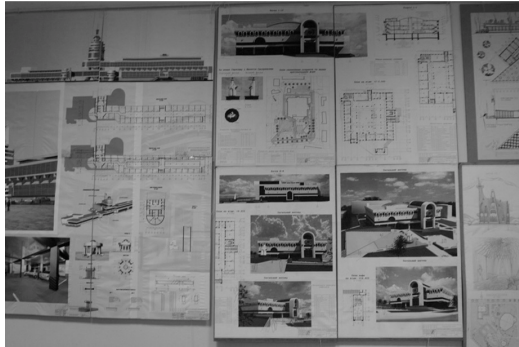
¹⁰ Ostrog – miasto w dawnym woj. Wołyńskim, nad Horyniem. Wzmiankowany w kronice Nestora w 1100 gród książęcy, ośrodek władzy samowładnych książąt wołyńskich, w 1320 został opanowany przez Giedyminą, a w 1341 przyłączony do Korony przez Kazimierza Wielkiego(...). Z czasem Ostrog (prawa miejskie uzyskał w 1528) stał się stolicą ordynacji (ordynacja Ostrogska), która licząc 24 miasta i blisko 600 wsi – na początku XVII w. wyniosła swych właścicieli w szereg najbogatszych magnatów Rzeczypospolitej. Ważnym Ośrodkiem kulturalnym uczynił miasto K. W. Ostrogski założyciel Akademii Ogstrogskiej(...). Encyklopedia Kresów..., s. 331.

¹¹ Międzyrzecz Ostrogi – miasto w dawnym woj. Wołyńskim. Prawa miejskie uzyskał w 1605. W poł. XVIII w. stał się własnością kanclerza Jacka Małachowskiego...Miasto swą sławę zawdzięcza obronemu klasztorowi Franciszkanów, wybudowanemu w latach 1606-12 przez Janusza Ostrogi w miejscu dawnej rodowej siedziby, z wykorzystaniem cerkwi z początku XVI w.(...). Encyklopedia Kresów..., s.284.

¹² Ołyka - miasto w dawnym woj. Wołyńskim. Wzmiankowane w XII w., było dziedzictwem Kiszków i Radziwiłów, za sprawą których stało się w XVI w. ośrodkiem kalwinizmu....W 1564 Mikołaj Radziwiłł „Czarny” założył w Ołyce zamek obronny, rozbudowany w latach 1735-55....Ołyka stała się też przystankiem w ucieczce na emigrację rządu polskiego w 1939. Prezydent I. Mościcki najpierw przeniósł się w okolice Lublina, a następnie właśnie do Ołyki(...). Encyklopedia Kresów..., s. 320.

¹³ Począjów – miasto w dawnym woj. Wołyńskim, na Wzgórzach krzemienieckich. Jest to jedna ze starszych miejscowości Wołynia, wzmiankowana już w XIV w. jako miejsce pustelni mnichów prawosławnych. Od XVI w. Począjów był jednym z największych sanktuariów i wschodnich miejsc pielgrzymkowych(...). Encyklopedia Kresów..., s. 350.

¹⁴ Równie – miasto w dawnym woj. Wołyńskim, nad Uściem. W XIII w. było jednym z grodów księstwa halicko-włodzimierskiego, od 2 poł. XVI w. znajdowało się w granicach Litwy, po 1569 w Koronie(...). Encyklopedia Kresów..., s. 399.

II. 3. Wystawa prac studentów w Równem
Źródło: zdjęcie autora

II. 4. Łuck – Zamek
Źródło: zdjęcie autora

II. 5. Ostrog – Wzgórze Zamkowe
Źródło: zdjęcie autora

II. 6. Międzyrzecz Ostrogski – Cerkiew
Źródło: zdjęcie autora

II. 7. Poczajów – Sobór Prawosławny
Źródło: zdjęcie autora

II. 8. Poczajów – Wzgórze z Soborem
Źródło: zdjęcie autora

3. OD UNII LUBELSKIEJ DO UNII EUROPEJSKIEJ. MIĘDZYNARODOWE WARSZTATY - DIALOG O PLACU LITEWSKIM W LUBLINIE.

Kolejnym przykładem kształtowania postaw „przywracania pamięci” są zorganizowane przez Urząd Miasta Lublina w dniach 25 – 27 listopada 2008 w Budyńku Trybunału na Starym Mieście w Lublinie Międzynarodowe Warsztaty Architektoniczne, które dotyczyły głównej przestrzeni miejskiej – Placu Litewskiego. Dały one również początek międzynarodowego dialogu dla wrażliwej przestrzeni miejskiej i promocji Miasta Lublina oraz regionu. W ciągu trzech pracowitych dni Prof. arch. J. Gehl z Uniwersytetu w Kopenhadze, ekspert przekształceń przestrzeni publicznej, merytorycznie prowadził warsztaty przy udziale zaproszonych zespołów z Niemiec (Berlin), Włoch (Mediolan), Litwy (Wilno) i Polski (Kraków), które w przedstawionych opracowaniach pokazały analizę funkcji Placu uwzględniając wartości historyczno-symboliczne znaczeń miasta.

Podczas wykładu ze studentami kierunku Architektura i Urbanistyka oraz na spotkaniu z mieszkańcami Lublina Prof. arch. J. Gehl podejmował dialog o możliwości przekształceń głównej przestrzeni miasta.

Przypadająca w roku 2009 - 440 rocznica podpisania Unii Lubelskiej oraz rozwój regionu w ramach wspierania przez Unię Europejską „Ściany wschodniej” powoduje, że miasto stało się ponownie ważnym pomostem transgranicznym w wielokulturowym regionie.

Warsztaty miały na celu na przedstawionych propozycjach wskazać priorytety dla rewaloryzacji placu w przygotowywanych warunkach do konkursu międzynarodowego, oraz podjęcie dialogu społecznego z mieszkańcami. Wynikiem podjętego dialogu oraz rozmów środowiskowych było określenie wniosków dla przygotowania konkursu, w którym uczestnicy winni zaproponować :

a) sformułowanie nowej jakości przestrzeni publicznej „Placu Litewskiego¹⁵”, zorientowanej na przyszłość z określeniem stref użytkowych ukierunkowanych na zróżnicowanego pokoleniowo użytkownika z jednoczesnym uwzględnieniem historycznych i symbolicznych wartości tego miasta.

---

¹⁵ Główny plac miejski -Plac Litewski w Lublinie, Kalendarium historyczne

Przed 1560 (XIV, XV w.) – wykształcenie się trójkątnego placu u zbiegu dróg (traktu krakowskiego i drogi na północny-zachód)

Połowa XVI w. budowa obwałowań, umocnień obronnych w sąsiedztwie wschodniej granicy placu,

1569 – plac wg tradycji niepotwierdzonej źródłowo miejscem obozowiska szlachty litewskiej w trakcie obrad Sejmu i podpisania Unii polsko-litewskiej, zw. Unią Lubelską.

Ok. 1569 – budowa pomnika Unii Polsko-Litewskiej, przypisywana Zygmuntowi Augustowi.

1588 – budowa „curii” Firlejów, następnie od 1683 r. pałacu Lubomirskich, po 1819 r. przekształconego dla potrzeb Komisji Województwa Lubelskiego

1641-1643 budowa z fundacji bpa Świrskiego zespołu kościelno-klasztornego Bonifratów

2 poł. XVII w. budowa, przy wschodniej granicy posiadłości Lubomirskich, pałacu ; od I ćw. XVIII w. Sieniawskich, następnie Czartoryskich

1726 – 1736 budowa z fundacji Sanguszków zespołu kościelno-klasztornego Kapucynów

Obecnie kompozycja trójdzielna w układzie południkowym oraz dwudzielna w układzie równoleżnikowym Placu Litewskiego, odpowiada generalnym założeniom wspomnianego powyżej projektu. Wśród zachowanych składników ogrodowych pozostał dobrze zadbane kopiec z pomnikiem Unii Polsko-Litewskiej, w formie nadanej w latach 30-tych XX wieku oraz fontanna. Niepielęgnowana zieleń powoduje zatarcie powiązań widokowych szczególnie od strony promenady Krakowskiego Przedmieścia. Z powodu braku obecnie współczesnych funkcji, stracił on swoje znaczenie i służy wyłącznie komunikacji a przez plac się jedynie przechodzi.

Zorganizowane przez Urząd Miasta Lublina Międzynarodowe Warsztaty Architektoniczne poświęcone rewitalizacji Placu Litewskiego to początek międzynarodowego dialogu na temat wrażliwej przestrzeni miejskiej i promocji Lublina oraz regionu.

b) stworzenie innowacyjnie sformułowanego estetycznie wnętrza Placu, uwzględniające różnorodność urbanistycznych i architektonicznych komponentów (np. światło) spełniające potrzeby wielosezonowego użytkowania Placu,

c) opracowanie wizji dostępności przestrzeni placu – pieszej i kołowej w kontekście urbanistycznych uwarunkowań. Po wykonaniu analizy komunikacyjnej Śródmieścia wnioskuje się wyłączenie ruchu kołowego i przedłużenie traktu pieszego od Starego Miasta do końca Placu Litewskiego,

d) zachowanie trójdzielności placu dla funkcji- „przeszłość- teraźniejszość – przyszłość”, z możliwością usytuowania funkcji całorocznej pod płytą placu z neutralnym akcentem wejściowym na Placu Litewskim.

4. PODSUMOWANIE. POTRZEBNY SPOŁECZNY DIALOG: PRZESZŁOŚĆ-TERAŻNIEJSZOŚĆ- PRZYSZŁOŚĆ

Okres integracyjny w Europie zbiega się w czasie z nową wizją miasta przyjaznego. Miasto przyjazne to miejsce, z którym się identyfikujemy, w którym pragniemy przebywać i uczestniczyć w jego rozwoju. Dla kształtowania takich postaw koniecznym się staje prowadzenie dialogu społecznego służącego aktywizacji postaw mieszkańców uczestniczących w budowaniu społecznej świadomości i akceptacji zmian w przestrzeni publicznej. Wprowadzane propozycje regeneracji zdegradowanych fragmentów przestrzeni publicznych poprzez wprowadzanie aktywnych integrujących funkcji oraz przywracanie walorów kulturowych miejsca jest drogą dla poprawy jakości życia w mieście.

Jednocześnie propagowanie od lat 90-tych aktywnego uczestnictwa mieszkańców miasta w jego rozwoju, prowadzenie dialogu o świadome życie w środowisku zbudowanym jest drogą powszechnego inwestowania w edukację społeczną. Pojawiają się również inicjatywy budowania systemów powszechnej edukacji. Przykładem świadomej edukacji społecznej w Lublinie poprzez propagowanie programów : *"Pamięć: na istotną część historii tego miasta i regionu składa się pamięć o tym, co powstało ze spotkania różnych kultur, a także o tym, co uległo zniszczeniu i zagładzie – miejsce: Lublin, miasto w którym żyjemy, położone jest w szczególnym miejscu na pograniczu Wschodu i Zachodu. W tym mieście i regionie do dzisiaj obecne są ślady innych kultur – obecność: nasza obecność w kulturze związana jest nierozdzielnie z pamięcią o miejscu, w którym żyjemy i otwartością na spotkanie z tym, co ważne i żywe w całej kulturze europejskiej", „zapomniana przeszłość” – „Lublin, znajduje się mniej więcej w pół drogi pomiędzy Krakowem a Wilnem. Styka się tutaj Wschód i Zachód, Północ i Południe, nakładają się na siebie losy dwóch narodów i państw (...) T. Venclowa, -jest działający od kilku lat OŚRODEK BRAMA GRODZKA „TEATR NN”¹⁶. Tutaj często rozmawia się o architekturze, w panelach dyskusyjnych uczestniczą studenci kierunku Architektura i Urbanistyka (od lipca 2009 r. Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej). Ośrodek ten jest również miejscem spotkań środowiska architektonicznego z mieszkańcami miasta, i także miejscem rozmów o architekturze i jej szeroko pojętą współcześnie promocją.*

¹⁶ Ośrodek „Brama Grodzka-Teatr NN”, *Rozmowy o kulturze przestrzeni*, (opracowanie zbiorowe), „Scriptores” Lublin 2005

BIBLIOGRAFIA:

- [1] *Encyklopedia Kresów* (opracowanie zbiorowe), DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- [2] *Dzieje Kresów* (opracowanie zbiorowe), DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- [3] Anna Radziukiewicz, *Na Wschód od Zachodu*, Arka, Śródlесьie, Białystok 2008.
- [4] Gehl J. & Gemzøe L., *New City Spaces*, Copenhagen 2006.
- [5] Gehl J., *Life between buildings*, København 2006.
- [6] A. Górski, *KRESY*. DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- [7] Kołakowski M. M., *Odzyskane miasto – rozmowa z Janem Gehlem i Larsem Gemzøe*, Architektura & Biznes nr 11 Listopad 2007, s. 66-71.
- [8] PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2005.
- [9] PAN o/Lublin, Teka Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2006.
- [10] PAN o/Lublin, Teka Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2007.
- [11] PAN o/Lublin, Teka Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2008.
- [12] Stangel M., *Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehl*, Architektura nr 2 Luty 2009 s. 14-18.
- [13] Stangel M., *Międzynarodowo o placu Litewskim*, , Architektura nr 2 Luty 2009 s. 20.
- [14] Urząd Miasta w Lublinie, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, a) *Plac Litewski – wytyczne urbanistyczne*, Lublin 2009, b) *Plac Litewski w Lublinie, Studium architektoniczno krajobrazowe*, Lublin 2000, c) *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina*, Lublin 1997-1999.